

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ENDERUNLU HÂFİZ ABDÜLLATİF EFENDİ'NİN *HÂB-NÂME-İ LATİFİ* *HÂB-NÂME-İ LATİF OF HÂFİZ ABDÜLLATİF EFENDİ OF ENDERUN*

İsmail YILDIRIM*

Öz

Türk edebiyatında rüya ve rüya âlemine dair manzum, mensur veya manzum-mensur karışık kaleme alınmış metin veya risâleler mevcuttur. *Hâb-nâme*, *Hâbiyye*, *Vâkı'a-nâme* vs. isimlerle anılan bu metinler, görülen bir rüya anlatılıyormuş gibi bir olay ya da kişi hakkında görüşlerin söylenmesine dayalıdır. XVII. asrın meşhur münşisi Veysi (ö. 1628) tarafından te'lif edilen *Hâb-nâme* bu türün mühim örneklerinden birini teşkil eder. XIX. yüzyılda yaşamış ve Enderûn-ı Hümâyûn'da muallimlik vazifesinde bulunmuş Hâfız Abdüllatif Efendi de bu türde bir risâle kaleme almıştır. Bu yazıda Hâfız Abdüllatif Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserlerine dair bilinenler anlatılacak; risâlesinin şekil ve muhteva özellikleri bahis konusu edilecektir. Son kısımda ise *Hâb-nâme-i Latîf*'in transkripsiyonlu metnine yer verilecektir

Anahtar Kelimeler: *Hâb-nâme-i Latîf*, Hâfız Abdüllatif Efendi, Uyku, Dua.

Abstract

There are texts and tracts in poetic, prose or a combination of poetic and prose related to dreams and the dream world in Turkish literature. These texts cited with names such as *Hâb-nâme*, *Hâbiyye*, *Vâkı'a nâme* etc. is based on an event where a dream or where views of a person are told. The *Hâb-nâme* of the famous writer of the XVII century, Veysi (died 1628) is an important example of this type of work. Hâfız Abdüllatif Efendi who lived in the XIX century and who undertook the mission of a master in Enderûn-ı Hümâyûn also wrote a tract in this style. This paper will recount the known life, personality and works of Hâfız Abdüllatif Efendi and is the subject of the features relating to his style and content of the work. The last section will provide a transcribed text of *Hâb-nâme-i Latîf*.

Keywords: *Hâb-nâme-i Latîf*, Hafız Abdüllatif Efendi, Dreams, Prayer.

Giriş

Farsça "hâb" kelimesi sözlüklerde (Şemseddin Sâmî, 1989: 589; Devellioğlu, 2004: 302) "uyku, rüya" manalarına gelir. Arapça eş anlamlısı olan "nevm" in de yine karşılığı "uyku ve rüya" olup; Hâb ve nâme kelimelerinden müteşekkil Hâb-nâme "uyku veya rüya kitabı" demektir. Arapça'da uyku kavramını ifade etmek üzere nevm ve bu kökten gelen menâm kelimele birlikte kullanılır. Kelime kökü itibariyle "hareketin dinmesi, durgunluk" anlamındadır. Uykunun gittikçe derinleşen ve birbirini izleyen evreleri vardır. Uyku, organizmanın faaliyetlerinin, merkezî sinir sisteminin ve beden dinlenmeye geçtiği, dış uyarıcılara karşı algının iyice zayıfladığı geçici ve nisbî bir bilişsizlik durumu sayıldığından Kur'an'da¹ uykunun canlılıkla ölüm arasında bir hâl oluşuna ve ölüme benzerliğine dikkat çekilir (Çağrı, 2012: 244).

Türk edebiyatında rüya ve rüya âlemini işleyen eserlerin ortak adı olarak kullanılan *Hâb-nâme*, *Hâbiyye*, *Vâkı'a-nâme*, *Ta'bir-nâme*, *Rüya-nâme* vs. kendi içinde farklı konuları ihtiva etmesi yönüyle bir türün temsilcisi olarak zikredilmezler. Mesela, *Hâb-nâme* tarzında tespit edilen ilk eser XVII. yüzyıl Şabanî şeyhlerinden Ömer Fuâdî'nin 989 (1581-82) yılında yazdığı *Risâle-i Hâbiyye*'sidir. Eserde müellif, Yusuf ile Züleyha hikâyesinin etkisi altında kalarak, gördüğü rüyada Allah'tan kendisine böyle bir aşkı nasip etmesini ister. Karşısında yüce bir kapı görür ve o kapıdan içeri girer. Cennete müşabih olan bu yerde gezerken bir güzelle karşılaşır. O gönül açıcı nurlu yüzü görünce şairin gözü aydınlanır ve uyanır. Şairin bundan sonraki günleri o güzelin hayaliyle geçer. Onu bulma ümidiyle her yeri arar, sonuçta gerçek güzelliğin Allah'tan geldiğini keşfeder (Zavotçu, 2007: 101-111). Yine XVII. yüzyılın münşî ve şairlerinden Veysi'nin (ö. 1628) *Vâkı'a-nâme* veya *Rüya-nâme* adıyla da bilinen *Hâb-nâme*'sinde yazar, I. Ahmed ile İskender'in karşılıklı konuşmalarını konu edinmektedir. Eserde, Hz. Âdem zamanından beri dünyada yapılan kötülükler hikâyelerle anlatılarak, devlet memurluklarına ehliyetli insanlar getirilmediği müddetçe dünyanın bu kötülüklerden kurtulamayacağını dile getirmektedir (Altun, 2011). Haşmet'in (ö. 1768) *Hâb-nâme-i Haşmet* adıyla bilinen *İntisâbü'l-Mülûk* isimli eseri İsepaşah III. Mustafa'nın 1757'de tahta çıktığı günün gecesi Haşmet'in gördüğü bir rüyayı konu edinmektedir (Arslan-Aksoyak, 1994: 50-51). Erzurumlu Pertev Paşa ise (ö. 1872) *Hâb-nâme ve Lâhikası*'nda XIX. asrın ikinci yarısında İstanbul'da mason localarının artarak güç kazanmasından ve Müslümanların yoldan çıkmasından rahatsızlığını, masonluğa reddiye tarzında yazdığı bu eseriyle dile getirmiştir (Arslan, 2015).

*Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; ismailyildirim@gmail.com

¹Bkz. En'âm Sûresi, 6/60; Zümer Sûresi 39/42.

Hâb-nâmeler üzerine müstakil olarak kaleme alınan çalışmada²“Türk Edebiyatında Hâb-nâme” başlığı altında dört adet eser tespit edilmiş, fakat Abdülatif Efendi’nin *Hâb-nâme-i Latîf*i bu çalışmada kendisine yer bulamamıştır. Dolayısıyla müellifin eseri neşredilme ihtiyacı göstermiş; eserin çevriyazısı hazırlanmak suretiyle edebiyat tarihinin farklı devrelerinde kaleme alınan Hâb-nâmelere bir yenisi daha eklenmesi amacı güdülmüştür.

Mevcut tespit edilen dört *Hâb-nâme*’den hareketle söz konusu eserlerin ortak konuları ele almadıkları görülür. Abdülatif Efendi’nin *Hâb-nâme-i Latîf*i de yukarıda zikredilen Hâb-nâmelerden farklı olarak daha çok “uyku” üzerine muhtelif düşünceleri ifade eden bir risâledir. Yazar, risâlesinin giriş bölümünde seher vaktinde uyanık olmanın faydaları üzerinde durmuş; daha sonra bu konu doğrultusunda bir manzûme kaleme almıştır. Risâlenin ikinci bölümü sayılabilecek kısımda ise uyumadan önce Hz. Peygamber ve diğer sahabelerin okudukları dualar ve faziletleri ele alınmıştır. Son bölümde yazar, hekimlerin tavsiyeleri doğrultusunda belli yaş gruplarının kaç saat uyumaları gerektiğini ifade ederek risâlesine son vermiştir. Risâleyi incelemeye geçmeden önce Enderunlu Hâfız Abdülatif Efendi’nin hayatına dair bilgileri vermeye çalışalım.

1. Enderunlu Hâfız Abdülatif Efendi³

Abdülatif Efendi’nin ailesi, çocukluğu ve eğitim hayatı hakkında elimizde yeterli malumat yoktur. Yazarın *Hâb-nâme*’sinin 1295/1878 yılında basılması, *Zübdetü’l-Coğrafya* isimli eserini bastırması için 21 Receb 1289/24 Eylül 1872 tarihinde Maarif Nezareti’ne başvurması ve yine 1895 yılında devrin sultanı II. Abdülhamid tarafından devlet nişanı ile ödüllendirilmesinden hareketle müellifin XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında yaşadığı düşünülebilir. Abdülatif Efendi’nin mektepte verdiği derslere veya yazdığı kitaplara bakılırsa onun Enderûn-ı Hümâyûn’da yetiştiği anlaşılmaktadır. Abdülatif Efendi ömrünün büyük bir kısmını Enderûn-ı Hümâyûn’da eğitim vererek geçirmiş bir muallimdir. Enderûn-ı Hümâyûn hocalığının dışında aynı zamanda hâfız olduğu da belgelerden anlaşılmaktadır.

Abdülatif Efendi, muallimlik vazifesini ilmî ve edebî çalışmalar ışığında icrâ eden devrinin aydın şahıslarından biridir. Bir yandan Enderun’da talebelerin dersleri ile meşgul olan yazar diğer yandan kitap te’lifî ile işgal etmektedir. Mensubu olduğu Enderûn-ı Hümâyûn’a dair yeterli kaynağın olmadığını esfle bildirmekte; dolayısıyla Enderun ve sarayla alâkalı bir kitap kaleme almayı düşünmektedir. Yazarın söz konusu hassasiyetini ifade eden şu cümleler, onun araştırmacı ve merak meyilli kişiliğini daha net ifade etmektedir:

“... Enderûnî Hâfız İlyas Efendi merhûmun *Letâif-i Enderûniyye*’si ile Enderûnî Ahmed Atâ Bey merhûmun *Târih-i Atâ’sından başka eser bulamadım. Bu sebeple bunları nazardan dûr tutmayarak ve Tevârih-i Osmâniyye ve Terâcim-i Ahvâl ve Sâireden dahi bazı mâlûmât edinerek ve erbabından dahi tahkikat-ı mukteziyye icrâ edilerek ol mahall-i âlînin inşâsı ve usûl-i idâre ve taallümüyyesi ile Enderûn-ı Hümâyûn’dan neş’et ile mesânid-i âliyye vâsıl olan bazı zevâtın esâmisini müş’ir vücûda getirmek sûretiyle ...*” sözlerini sarf eden yazar, akabinde Enderun’la ilgili olarak *Âyîne-i Derûn* adlı eserini yazmıştır.⁴

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hâfız Abdülatif Efendi, Enderûn-ı Hümâyûn’daki muallimlik vazifesini noksansız olarak yerine getirmektedir. Bu nedenle kendisine devrin Osmanlı sultanı tarafından devlet nişanı verilmiştir. Aslına bakılırsa, Sultan II. Abdülhamid Han devrinde devlet, devlet memurlarını sadece hak ettikleri takdirde mükâfatlandırma yoluna gitmiştir. Hâfız Abdülatif Efendi’nin Enderûn-ı Hümâyûn’da gösterdiği üstün başarı ve gayretlerinden dolayı II. Abdülhamid Han tarafından 25 Rebiülevvel 1313/15 Eylül 1895 tarihinde rütbe-i ulâ yani birinci dereceden Osmânî nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Yazarın Enderun’a dair *Âyîne-i Derûn*,⁵ coğrafya ile alâkalı *Zübdetü’l-Coğrafya*⁶ ve risâle tarzında kaleme aldığı *Hâb-nâme-i Latîf* olmak üzere tespit edilen üç eseri mevcuttur. Kaleme aldığı eserlerinde külfetsiz üslûbuyla dikkat çeken yazar, risâlesinde yer verdiği bir manzûmede ise Divan şiirinin husûsiyetlerine vâkıf olduğunu göstermiştir. Arzu son derece başarılı bir şekilde kullanan müellif, söz konusu manzûmesinde Allah’a karşı tam bir teslimiyet ve itaat içindedir. Müellifin seher vaktinin faziletlerine dair şu mısraları onun sanatkâr ve mütedeyyin vasfını da işaret etmektedir:

Ola Hâfız kuluñ nâ’il murâda
İlâhî kııl ‘atâ vakt-i seherde

Bütün ‘işyânlarım ‘avfeyle yâ Rab
Be-ħakķ-ı Muştâfâ vakt-i seherde

² Bkz. (Zavotçu, 2007).

³ Hâfız Abdülatif Efendi’nin hayatı ve şahsiyetine dair bilgiler sınırlıdır. Müellife dair bilinenler, Hâfız Abdülatif Efendi’nin bir diğer eseri *Âyîne-i Derûn*’u neşreden Ahmet Köç’ün çalışmasından hareketle özetlenmiştir. Risâleden hareketle yer yer tarafımızdan ilâve bilgiler de eklenmiştir. Bkz. (Köç, 2013: 12-14)

⁴ Abdülatif Efendi’nin sarfettiği cümleler, Taşköprü-zâde İsmâeddin Ahmed Efendi’nin (ö. 1561) meşhur eseri *Şakâ’iku’n-Nu’mâniyye*’nin sebeb-i te’lifini andırmaktadır. Bkz. (Özcan, 2010: 485)

⁵ *Âyîne-i Derûn*, inceleme, metin(çevriyazı) ve tipkibasım olarak neşredilmiştir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Köç, 2013)

⁶ 1289 (1872) yılında te’lif edilen eserin basım tarihi belli değildir. Eserin mukaddimesinden anlaşıldığına göre Abdülatif Efendi eserini bastırarak için Maarif Nezareti matbaasına başvurmuş fakat komisyon eserin farklı bir matbaada basılmasına karar vermiştir. Söz konusu eserle ilgili daha fazla bilgi için bkz. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, İSTKA Belediye Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu, Bel_Osm_0.00326, 911 END, <http://katalog.ibt.gov.tr/kutuphane2/kitaplar/520004800057000560005200095001140011500069.pdf> (erişim tarihi: 20.03.2016).

Ümîdim kesmezem ben rahmetinden
Hebâ olmaz du'â vakt-i seherde

Abdüllatif Efendi, mektepte öğrencilerine yönelik kaleme aldığı söz konusu eserleri ile yeni araştırmalara meyilli, mesleğinin gereklerini yerine getirmeye çalışan bir muallim olma vasfını taşımaktadır. Bunun yanı sıra çalışkanlığı ve eğitimci kişiliği onun topluma olan bağlılığını da gösterir mahiyettedir.

2. *Hâb-nâme-i Latîf*

Uykuya dair çeşitli bilgilerin yer aldığı bu risâle İstanbul'da, 1295 (1878) yılında Ahter Matbaası'nda basılmıştır. 14 sayfadan müteşekkil risâlenin giriş sayfasında risâlenin ismi, müellifi, basıldığı yer ve tarih kayıtlıdır. Müellif, yine giriş sayfasında “Seher vaktinin faziletleriyle uykunun envâmı ve müddetini mübeyyen risâledir” başlığı altında risâlesinin muhtevasını bize bildirmektedir. Sade nesir üslûbuyla kaleme alınan risâle, manzum-mensur karışık hüviyete sahiptir.

2.1. *Hâb-nâme-i Latîf*'in Şekil ve İfade Husûsiyetleri

Risâle genel itibarıyla üç bölüm hâlinde tertip edilmiştir. Birinci bölüm sayılabilecek giriş kısmında, geleneğe mensup diğer eserlerde görülen “besmele, hamdele ve salvele” bölümü yer almakta, hemen akabinde ise seher vaktinde uyanık olmanın faziletleri 40 madde altında toplanmaktadır. Yazar, bu bölümde seher vaktinin faziletlerini “İlâhî” başlığı altında gazel nazım şekli ile kaleme aldığı bir manzûme ile de beslemektedir. Aruzun *meḫā'ilün meḫā'ilün fe'ülün* kalıbının kullanıldığı 20 beyitlik bu manzûmede yazar, giriş bölümünde mensur kaleme aldığı düşüncelerini nazmetmiştir. Risâlenin ikinci kısmında ise uykunun on iki çeşit olduğu vurgulanmış ayrıca yatarken okunacak duaların listesi de “Ed'îye-i nevm” başlığı altında yine bu bölümde ifade edilmeye çalışılmıştır. Son bölümü teşkil eden kısımda ise müellif, hekimlerin tavsiyesi doğrultusunda belli yaş gruplarının bir günde kaç saat uyumaları gerektiğini tablo hâlinde gösterme gayretine girmiş; “Temmetü'l-kitâb” başlığı altında iki beyitlik manzûmesiyle risâlesine son vermiştir.

Yazarın risâlesini kaleme almasındaki maksat İslâmî esaslar etrafında uykuya dair faydalı bilgiler sunmaktır. Dolayısıyla Abdüllatif Efendi'nin risâlesinde sade ve yalın bir üslûp dikkat çeker. Eserde Arapça, Farsça kelime ve terkiplere fazla yer verilmediği de görülür. Şu mısralar bu husûsa işaret eder niteliktedir:

“Bir kimse döşegine girmek murâd ederse *Tebâreke* süresini okumayınca yatmaya zîrâ Resûl *sallâllâhu 'aleyhi ve sellem* hazretleri *Tebâreke* süresini okumayınca yatıp uyumaz idi ve buyurdu ki: “Bir kimse yatacağı vakit *Tebâreke* süresini bir kere okusa ol kişi kabre konuldunda on âyeti başında ve on âyeti göğsünde ve on âyeti yanlarında turup bunuñla işiñiz yokdur, bu dünyâda iken *Tebâreke* süresini okumağa müdâvim idi. Bu kuluñ cevâbı bizdedir diye Münker ve Nekir hazretlerine cevâb vereler.”

Abdüllatif Efendi düşüncelerini ispatlamak, söylediklerine delil getirmek için sık sık telmih sanatına başvurur. Uyku ile alakalı bir mevzudan bahseden müellif, o konuyla ilgili Hz. Peygamber'in yaptığı duaları örnek gösterir. Bu bağlamda müellifin risâlesi, telmih ve iktibas sanatlarının üzerine inşâ edilmiş denilebilir. Aşağıda Hz. Peygamber'in yaptığı bir duaya telmihte bulunan yazarın konuyu açıklama gayretine yönelik akıcı üslûbu da dikkat çekmektedir:

“Faḫr-i 'âlem *şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* buyurdu kim: “Hiçbir kimse olmaya ki yatacağı vakit Haḫ Te'âlâ'nın kitâbından bir süre Kur'an okuya illâ Haḫ Sübhâne ve Te'âlâ hazretleri aña ferîşteler gönderip ol gece şabâha kadar uyanıncaya degin anı hıfz ederler ve herkese lâzımdır ki yatdığı vakit bu du'âyı okuya: اللهم أنتى اسلمت نفسى اليك ووجهت وجهى اليك لا مالجا ولا منجا منك
7 “إلا اليك أمنت بكتابك الذى أنزلت و نبيك الذى أرسلت”

Yazarın seher vakti uyanık kalmanın faziletlerine dair risâlesinin içinde kaleme aldığı manzûmesi, mensur kısmın monoton işleyişini bozarak, metni daha ritmik ve akıcı hâle getirmiştir. Buna binâen anılan manzûme bir anlamda yazarın şairlik yönünü de ispat etmekte; dolayısıyla yazarın Divan şiirine vâkıf olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Sade bir üslûpla kaleme alınan ve bir kaside veya mesnevinin hâtîme kısmını andıran “vakt-i seherde” redifli manzûmesinin şu beyitleri Divan şiirinin anlam ve hayal dünyasını yansıtmaktadır:

“Gel imdi hâcetiñ 'arz et Hüdâya
Geçer Haḫḫa ricâ vakt-i seherde

Ki zînet vermek için hürilere
Eser bād-ı şabâ vakt-i seherde

Bütün 'işyanlarım 'avfeyle yâ Rab
Be-ḫaḫḫ-ı Muştafa vakt-i seherde”

⁷ “Allah'ım! Nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim. İşimi sana havale ettim. Sırtımı sana hem korkarak, hem de ümid ederek dayadım. Zaten sende başka sığınak, senden başka dayanak da yoktur. Kurtarış ve himaye ancak sendendir, sana mahsustur. Allah'ım indirdiğin kitabına, gönderdiğin Peygamberine iman ettim. Bu hâl ve iman ile uykuya yatıyorum.”

Özellikle edebiyat tarihinin son dönem metinlerinde görülen ve okuyucuya konuyu daha iyi ifade etmeye yönelik tablo şeklinde verilen bilgiler,⁸ Abdülatif Efendi'nin risâlesinde de kendisine yer bulmuştur. Yazarın, günlük uyuma sürelerini gösteren şu tablosu meseleyi daha açık hâle getirmektedir:

Hükemânî Kavli Üzere Uygunuñ İ'tidâli	
Sâ'at	
12	Yedi yaşından on dört yaşına kadar
10	On dört yaşından yigirmiyeye kadar
08	Yigirmiden otuz beş yaşına kadar
06	Otuz beş yaşından nihâyete kadar

2.2. Hâb-nâme-i Latîf'in Muhteva Husûsiyetleri

Abdülatif Efendi, risâlesinde öncelikle sabah vakti erken kalkmanın veya bu vakitte uyanık olmanın bazı müspet davranış ve hadiselerle vesile olacağını dile getirir. Yazara göre bu vakitte uyanmayı alışkanlık hâline getirmiş biri âhirete imanlı gitmeyi, hatta bazı kâfirlerin de erken uyanarak imanla müşerref olduğunu dile getirir. Seher vaktinin faziletlerini anlatmaya devam eden yazar, eğer erken kalkmayı âdet edinen bir cemaat varsa, Allah bu topluluğa bir mürşid-i kâmil gönderir. Şayet ilimle iştilal eden biri bu vakitte erken kalkıp dersleri ile meşgul olsa Allah o kişiye az zamanda çok ilim, irfan tahsil etmesini nasip eder. Abdülatif Efendi bu kısımda seher vaktinin faziletlerini tek tek izah edip, 40 madde hâlinde okuyucuya sunar. Bu bölüme örnek arzedecek birkaç maddeyisomut bir şekilde göstermek maksadıyla aşağıya alıyoruz:

“Ma'lûm ola ki seher vaktinde uyanık olmağı mu'tâd etmeniñ kırk fâ'idesi vardır: 1. İmân ile gitmege sebebdir. Hattâ ba'zı kâfirleriñ erken uyanması hidâyete sebep olup imân ile müşerref olduğu hikâye olunur. 2. Ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at i'tikâdını ahlamağa sebebdir. Hattâ bir vilâyetiñ kavmi erken kalkıp teheccüdü mu'tâd etseler Haq Te'âlâ ol kavme bir 'âlem-i rabbânî, mürşid-i kâmil gönderir, mücerredir. 3. Ne kadar fâşık ise de erken uyanması anı tevbeye getirir. 4. 'İlm-i hâlini öğrenmege muvaffak olur. 5. Eger tâlib-i 'ilm ise ol vaqit mü'tâlâ'a ederse az zamanda çok 'ilim tahşiline sebep olur...”

Müellif, seher vaktinde uyanık olmanın faziletlerini mensur olarak 40 madde hâlinde özetledikten sonra, meseleyi bir de manzum şekilde dile getirmek ister. Yazarın yine bu bölümde akıcı ve edebî üslûbunun tesiri hissedilmekte; vezin, kafiye, mânâ gibi klâsik şiire ait husûsiyetlerin yazar tarafından başarıyla kullandığı görülmektedir. Yazar bu kısımda erken uyanarak yapılan duaların Allah tarafından kabul edileceği, neticesinde ise kalbe rahat ve huzurun hâkim olacağını ifade eder. Yine yazar, seher vakti esen rüzgarın rûhu dinlendirdiğini, bu vakitte uyumanın bazı musibetlere yol açacağını; seher vakti yapılan her türlü ibadetin nefsi körelteceğini kısacası bu vakitte yapılan duaların Hak katında kabul olacağını dile getirir:

İlâhî

Qabûl olur du'â vaqt-i seherde
Erer qalbe şafâ vaqt-i seherde

Erişir rûha râhat koçukları
Şabâdan dâ'imâ vaqt-i seherde

Getirir yol erine çok belâlar
Uyumağ 'âdetâ vaqt-i seherde

Zebûn et sen daħi nefsiñ çerisin
Mübârekdir gâzâ vaqt-i seherde

Gel imdi hâcetiñ 'arz et Hudâya
Geçer Haqqa ricâ vaqt-i seherde

...

Risâlenin ikinci kısmında ise yazar, uykunun on iki çeşit olduğunu ayrıca uyumadan önce okunacak duaların listesini de “Ed'îye-i nevm” başlığı altında yine bölümde ifade etmeye çalışır. Yazara göre uyku 12 çeşit olup, sünnet olan uyku, kuşluk vaktinin gaylulesidir. Öğleden sonraki uyku ise bid'atdır. İkinci namazından sonraki uyku ise kişinin aklını yitirmesine delâlettir. Hatta yazar, iddiasını ispatlamak için Hz. Peygamber'in “İkinci'den sonra uyuyan mecnûn olmaz ise acebdir”hadisini iktibas ederek telmihte bulunur. Bu bölümde müellif 12 uyku çeşidini de ifade ettikten sonra uyumadan önce okunacak bazı dua,

⁸ Buna benzer bazı örnekler için bkz. (Yıldırım, 2015: 18-19).

sûre ve âyetlere yer verir. Müellif, söz konusu dua, sûre ve âyetleri Hz. Peygamber, Hz. Âişe ve diğer sahabalardan rivayet ederek söylediklerine delil getirir, okuyuculara nasihat verir:

“Dağı uyku on iki nev‘ üzeredir: 1. Sünnettir ki Hâzret-i Resûl-i Ekrem *şallallâhu ‘aleyhi ve sellem* ol vakitte uyumuş ola ki Duĥâ vaktiniñ ğaylûesidir. 2. Bid‘atdır ki Öğle namâzından soñraki uykudur. 3. Cünün uykusudur ki İkinci namâzından soñra uyuyandır. Zîrâ Peyġamberimiz *‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm* buyurmuşlardır ki: “İkinci’den soñra uyuyan mecnûn olmaz ise ‘acebdir. 4. Ğaflet ki Aĥşâm namâzı vaktindeki uyku insâna ġaflet getirir. 5. ‘Uġûbet uykusu oldur ki Yatsı namâzı kılmadan evvelki uykudur ...”

“Hâzret-i Resûlullâh *‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm* namâzdan fâriġ olıcaġ buyurdu: “Yâ ‘Âyişe üç kere: ⁹قل هو الله احد süresini oġu, bir ĥatim etmiş gibi olursun ve bir kere: ¹⁰سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم de, Ĥaġ Te‘âlâ hâzretleri hoşnûd ve râzî ola ...”

“Abdullâh bin ‘Amr *rağıyallâhu ‘anhumâ* rivâyet eder ki Hâzret-i Resûl *şallallâhu ‘aleyhi ve sellem* yatdığı vakit bu du‘âyı oġur idi: اللهم باسمك ربى وضعت جنبي فاغفرلى ذنوبى¹¹. Bir kimse *Âyete’l-Kürsî*’yi oġuyup yatsa ol gece şabâĥa ġadar ġomşuları daġı muĥâfaza olunur. Câbir bin ‘Abdullâh *rağıyallâhu ‘anh* rivâyet eyledi ki, Hâzret-i Resûl *‘aleyhi’s-selâm* buyurdu ki: “Âdem oġlanı döşegine girdiġi vakit aña bir melek ile bir şeytân gelip melek der ki: Sözüñü ĥayr eyle, ĥatm-ı kelâm eyle. Eger melek sözüñü ġutup Allah’ı zikredip yatarsa ol gece şeytân şerrinden emîn olur. Eger şeytân sözüñü ġutarsa ne‘üzubillâh anıñ ‘aksi olur. İmdi ġafletle uyumayıp ġafletle uyanmaya, herkes ne ile yatarsa öyle uyanır. Ne vechile dirilerse ol vechile ölü. Ne şüretle ölürsen ol şüretle ĥaşır olur.”

2.3. *Hâb-nâme-i Latîf*’in Hâtimesi

Son bölümde Abdüllatif Efendi, hekimlerin tavsiyesi ile bazı yaş aralıklarına sahip kişilerin ne kadar uyumaları gerektiġiyle ilgili küçük bilgiler verir. Meselâ, yedi yaş ilâ on dört yaş aralıġındaki çocukların 12 saat; on dört yaşından yirmi yaşına kadar olanların 10 saat; yirmi ile otuz beş yaş arası yetişkinlerin 8 saat; otuz beş yaş ve üzeri kişilerin ise 6 saat uyumaları gerektiġini ifade eder. Fakat hâmile ve zayıf kadınlar ile yedi yaşından küçük çocukların fazla uyumaları gerektiġi notunu da düşer. Bu bilgilerden sonra müellif, eserinin bittiġine dair iki beyitlik bir manzûme kaleme alır:

Temmetü’l-kitâb

Ĥamdilillâh taĥ olundu bi’t-tamâm
Bu risâlem ola maġbûl-i enâm

Uyġunuñ envâ‘ını ta‘rif eder
Ĥıl nazâr her rûz [u]şeb bâ-iĥtirâm

Sonuç

XIX. asır müelliflerinden Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi çalışkan ve eġitimci kişiliyle Enderun’da muallimlik vazifesinde bulunmuş; devrin önde gelen şahsiyeti olarak Enderun’da yerini almıştır. Kaleme aldığı eserleri ile hem Enderun’a hem de yetiştirdiġi öğrencilere örnek teşkil ederek devrin sultanı II. Abdülhamid tarafından devlet nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Yazarın *Hâb-nâme-i Latîf*’isabah vakti erken kalkmanın faydalarını, uykunun çeşitleri ve dualarını muhtevî bir risâledir. Sade bir üslûpla kaleme alınan risâle, içerisinde barındırdığı manzûme ve dualarla zengin ve çeşitli bir görünüme sahiptir. Risâlenin, Enderun’da uykuyu bir düzene oturtmanın yanında, erken kalkılarak ilim tahsiline önem vermesi, okuyucularına müspet hâllerin kazandırılması, yaşına göre bir kişinin günde ortalama ne kadar uyuması gibi birçok yönden faydalı bilgiler vermesi hem öğrenciler hem de toplum nazarında ilgi görmesine vesile olmuştur denilebilir. Bu hâliyle Abdüllatif Efendi’nin *Hâb-nâme-i Latîf*’i geleneġe mensup diġer *Hâb-nâme*’lerden de farklı bir görünüm arzeder. Zira kaleme alınan diġer eserlerde böyle bir muhteva husûsiyeti görülmez. Tüm bu yönleriyle Abdüllatif Efendi’nin *Hâb-nâme-i Latîf*’isâlesi son dönem edebiyat tarihinin uykuya dair mühim metinleri arasında gösterilebilir mahiyettedir.

METİN¹²

ĤÂB-NÂME-İ LATİF

Bi’smillâhi’r-raĥmani’r-raĥîm

(s. 2) ¹³الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله اجمعين. Ma‘lûm ola ki seĥer vaktinde uyanık olmaġı mu‘tâd etmeniñ kırġ fâ‘idesi vardır: 1. İmân ile gitmeġe sebebdir. Ĥattâ ba‘zı kâfirleriñ erken

⁹ *İhlâs Sûresi*.

¹⁰ “Allah şerik ve kusurdan uzaktır. Her türlü hamd ve minnet Allah’a mahsustur. Allah’tan başka ilâh yoktur. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azamet sahibi olan Allah’a mahsustur.”

¹¹ “Allah’ım! Senin adınla yanımı yatağıma koydum, günahımı baġışla.”

¹² Risâlenin sayfa numaraları transkripsiyonlu metin içinde parantez işareti ( ) ile; risâlede yer alan bazı eksik veya kusurlu yazım hataları tarafımızdan düzeltilmek suretiyle köşeli parantez [ ] içinde gösterildi.

uyanması hidâyete sebep olup imân ile müşerref olduğu hikâyeye olunur. 2. Ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at i'tikâdını aňlamağa sebebedir. Hattâ bir vilâyetiñ kavmi erken kalkıp teheccüdü mu'tâd etseler Haq Te'âlâ ol kavme (s. 3) bir 'âlem-i rabbânî, mürşid-i kâmil gönderir, mücerredir. 3. Ne kadar fâsık ise de erken uyanması anı tevbeye getirir. 4. 'İlm-i hâlini öğrenmege muvaffak olur. 5. Eger tâlib-i 'ilm ise ol vakit mü'tâlâ'a ederse az zamanda çok 'ilim taşhîline sebep olur. 6. Eger meşq yazarsa az vakitte hâsıl olur, her naşıl şan'at olursa olsun yine böyledir. 7. Eger mü'ellif ise taşnîfi ve eger vâ'iz ise va'zı maqbûl ve mü'esser olur. 8. Az 'ömrile çok 'amel işlemesine muvaffak olur. 9. Fakîr ise ğanî olur. 10. Ğanî ise Cenâb-ı Haq mālına bereket, ihsân eder. 11. Hacc-ı şerîf naşib olur. 12. Yüzü münevver olur. 13. Qalbi ğayet mesrûr olur. 14. Dâ'imâ bedeni şihhat ve 'âfiyetde olur. 15. Dünyâ kendisine ğor ve ğakîr ola ya'ni muqadder olan zahmetsizce eline gele. 16. Ol vakitden ertesi vakte degin cemî'i (s. 4) âfât u beliyyâtdan mahfûz olur. 17. 'İrzına ve mālına ve dînine zarar gelmeye. 18. Sekerât-ı mevî âsân ola. 19. Sulţân-ı kâ'inât 'aleyhi ekmeli't-taĥiyyât Efendimiz ğazretlerini rü'yâda görmek müyesser ola. 20. Şehâdet naşib ola. 21. Erken kalkıp teheccüd namâzı kılsa Leyle-i Qadr'i ihyâ etmiş gibi ola. 22. Sünnet-i Resûlullâh'a qalbinde muhabbet ziyâde ola. 23. Rü'yâyı şâliĥa görmek müyesser ola. 24. Ol vakitte namâz kılip Qur'ân-ı 'azîmü's-şânı çok tilâvet ederse qalbinde muhabbetullâh ziyâde olup kuvve-i hıfzası ziyâde olur. 25. Halk içinde iyilik ile nâmı zikrolunur. 26. Ol vakitte edilen du'â kabûl olur. 27. Taĥdîre muĥâlîf şey sevdâsına düşmeye. 28. Misvâk-i şerîf isti'mâli kendiye sevgili olur. 29. 'Ulûm-ı şer'iyye meclisinde bulunmaĥlığı (s. 5) maĥabbet ile arzû eder. 30. Beş vakit namâzı cemâ'atle edâ etmege maĥabbet eder. 31. Ta'dîl-i erkân ile namâz kılmak kendiye sevgili ola. 32. Sünnet üzere selâm vermege tâlib olur. 33. Çok ni'metlere nâ'il olur. 34. Aĥlâq-ı ĥasene şâhibi ola. 35. Qorĥduĝu şeylerden emîn olur. 36. Deyni var ise az vakitte ĥalâşına sebep olur. 37. Geçmiş namâzlarını kazâ etmege muvaffak olur. 38. Haq Te'âlâ'nıñ râzî olduĝu kulları ile konuşmak müyesser ola. 39. İfrât [u] tefrîtden maşûn olur. 40. Her ne dürlü ni'metlere nâ'il ise ölünceye degin elinden gitmez. (s. 6)

İlâhî

Qabûl olur du'â vaqt-i şeĥerde
Erer qalbe şafâ vaqt-i şeĥerde

Erişir rûĥa râĥat koĥuları
Şabâdan dâ'imâ vaqt-i şeĥerde

Getirir yol erine çok belâlar
Uyumaĥ 'âdetâ vaqt-i şeĥerde

Zebûn et sen daĥi nefsiñ çerîsin
Mübârekdir ğazâ vaqt-i şeĥerde

Gel imdi ĥâcetiñ 'arz et Ĥudâya
Geçer Haqqa ricâ vaqt-i şeĥerde

Dile dermânıñı derdiñ edip âh
Erer derde devâ vaqt-i şeĥerde

Bulur raĥmet bu 'işyân ehli dâ'im
Ulaşınca şifâ vaqt-i şeĥerde (s. 7)

O yatardı edip Haqqa niyâzı
Muĥammed Muştafâ vaqt-i şeĥerde

Dilerdi ümmetini Rabbisinden
Alırdı çok 'atâ vaqt-i şeĥerde

O vaqt içinde yâ Mevlâ deyince
Baĥışlanır ĥatâ vaqt-i şeĥerde

Ki zînet vermek için ĥürilere
Eser bād-ı şabâ vaqt-i şeĥerde

Uyanıp uyĥudan yalvar Ĥudâya
Emek olmaz hebâ vaqt-i şeĥerde

Öter kuşlar ĥoroslar dillerince

¹³ "Allah'a, onun elçisi Hz. Muhammed'e, ashabına ve yakın çevresine salât u selâm olsun."

Eder bülbül şadâ vaqt-i seherde

Seher vaqti mübârekdir mübârek
Açar bâbın semâ vaqt-i seherde (s. 8)

Hazâ'in kapısı cümle açılır
Bulur baylık gedâ vaqt-i seherde

Kerem kıl şadîkî ednâ kuluñuñ
Murâdın ver Hudâ vaqt-i seherde

Ki lutfuñdan erişdir ol garîbe
Hazîneñden gınâ vaqt-i seherde

Ola Hâfız kuluñ nâ'il murâda
İlâhî kıl 'atâ vaqt-i seherde

Bütün 'işyânlarım 'avfeyle yâ Rab
Be-hakq-ı Muştafâ vaqt-i seherde

Ümîdim kesmezem ben rahmetiñden
Hebâ olmaz du'â vaqt-i seherde (s. 9)

Daği uyku on iki nev' üzeredir: 1. Sünettir ki Hazret-i Resül-i Ekrem *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* ol vaqitte uyumuş ola ki Duğâ vaqtiniñ ğaylulesidir. 2. Bid'atdır ki Ögle namâzından soñraki uykuudur. 3. Cünün uykusudur ki İkinci namâzından soñra uyuyandır. Zîrâ Peyğamberimiz *'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm* buyurmuşlardır ki: "İkinci'den soñra uyuyan mecnûn olmaz ise 'acebdir." 4. Ğaflet ki Aşşâm namâzi vaqtindeki uyku insâna ğaflet getirir. 5. 'Ukûbet uykusu oldur ki Yatsı namâzi kılmadan evvelki uykuudur. 6. 'Âdet uykusudur ki Yatsı namâzından soñra altı sâ'at uyumaqdır. (s. 10) 7. Fuğarâ uykusu ki vaqti gün doğarkendir. 8. Ğarâmetdir ki olur olmaz vaqitte uyuyaniñ uykusudur. 9. Râhat uykusudur ki bir hastaniñ şihhate yüz tutduğı vaqtteki uykusudur. 10. 'İbâdet uykusu ki oruç tutanlar uyurlar. 11. Nedâmet ki şabâh vaqtinde uyunur. 12. Kerâmet uykusudur ki Allah Te'âlâ'nıñ kulluğunda ve 'ibâdetinde iken gelen uykuudur. Hağ Sübhâne ve Te'âlâ hazretleri böyle kullarınıñ uykusuyla ferişterine mübâhât eder.

Ed' iye-i Nevm

Bir kimse döşegine girmek murâd ederse *Tebâreke* sûresini okumayınca yatmaya zîrâ Resül *sallallâhu 'aleyhi ve sellem* hazretleri *Tebâreke* sûresini okumayınca yatıp (s. 11) uyumaz idi ve buyurdu ki: "Bir kimse yatacağı vaqit *Tebâreke* sûresini bir kere okusa ol kişi kabre konulduğda on âyeti başında ve on âyeti göğsünde ve on âyeti yanlarında turup bunuñla işiñiz yokdur, bu dünyâda iken *Tebâreke* sûresini okumağa müdâvim idi. Bu kuluñ cevâbı bizdedir diye Münker ve Nekir hazretlerine cevâb vereler." Bir kimse yatacağı zamân *Tebâreke* sûresini okusa Kadir gecesini ihyâ etmiş gibi şevâba nâ'il olur.

Hazret-i 'Âyişe *radıyallâhu te'âlâ 'anhumâ* rivâyet eder ki bir gece Sulţân-ı Kâ'inât *'aleyhi ekmeli't-tahıyyât* hazretleri: "Yâ 'Âyişe Kur'an-ı Kerim'i hatmet. Tañrı Te'âlâ hazretleri senden râzı olsun ve cemî'i peygamberleri kendine şefâ'atçi eyle ve cümle mü'minleri kendinden hoşnûd ve râzı eyle soñra döşegine yat, uyu." buyurup namâza turdu. Ben eyitdim: "Yâ Resülullâh bu kadar şeyleri bir sâ'at içinde naşıl edeyim?" Hazret-i Resülullâh (s. 12) *'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm* namâzdan fâriğ olıcağ buyurdu: "Yâ 'Âyişe üç kere: ¹⁴قل هو الله احد süresini oku, bir hatim etmiş gibi olursun ve bir kere: ¹⁵سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم de, Hağ Te'âlâ hazretleri hoşnûd ve râzı ola ve bir kere: ¹⁶اللهم صل على محمد و على جميع الانبياء والمرسلين de, cemî'i peygamberler saña şefâ'atçi olalar ve bir kere: ¹⁷اللهم اغفر للمؤمنين والمؤمنات والمرسلين والمرسلات de, cemî'i mü'minler senden hoşnûd olalar.

Ve yine Resül *'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm* buyurdu: "Her kim döşegine gireceğı zamân bu âyeti okusa yüz biñ ferişte ol kimse için şabâha degin istiğfâr ve 'ibâdet ederler. Sevâbını ol kimseye bağışlayalar": ¹⁸قل انما بشر مثلكم يوحى الي انما الحكم اله واحد فمن كان يرجو لقاء ربه فليعمل عملا صالحا ولا يشرك بعبادة رب احد (s. 13) Fağr-i 'âlem *şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* buyurdu kim: "Hiçbir kimse olmaya ki yatacağı vaqit Hağ Te'âlâ'nıñ kitâbından bir süre Kur'an okuya illâ Hağ Sübhâne ve Te'âlâ hazretleri aña feriştelere

¹⁴ *İhlâs Sûresi.*

¹⁵ "Allah şerik ve kusurdan uzaktır. Her türlü hamd ve minnet Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azamet sahibi olan Allah'a mahsustur."

¹⁶ "Allahım! Peygamber efendimize ve bütün peygamberlere rahmet et."

¹⁷ "Yâ Rabbi! Beni afv-ı mağfiret eyle, ne kadar müslüman varsa, onların da hepsini affet."

¹⁸ *Kur'an-ı Kerim, Kehf Sûresi* 18/110. "De ki: "Ben sizin gibi sadece bir beşerim. Bana sizin ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor. O takdirde kim Rabbine mülâki olmayı (ölmeden evvel Allah'a ulaşmayı) dilerse, o zaman sâlih âmel (nefis tezkiyesi) yapısın ve Rabbinin ibadetine başka birini (bir şeyi) ortak koşmasın."

gönderip ol gece şabâha kadar uyanıncaya degin anı hıfz ederler ve herkese lâzımdır ki yatdığı vakit bu du‘âyı okuya: **اللهم أنتى اسلمت نفسى اليك ووجهت وجهى اليك لا مالجا ولا منجا منك الا اليك امنت بكتابك الذى انزلت و نبيك الذى ارسلت**¹⁹.

Abdullâh bin ‘Amr *radıyallâhu ‘anhumâ* rivâyet eder ki Hâzret-i Resûl *şallallâhu ‘aleyhi ve sellem* yatdığı vakit bu du‘âyı okur idi: ²⁰ **اللهم باسمك ربى وضعت جنبى فاغفرلى ذنوبى**. Bir kimse *Âyete’l-Kürsî*’yi okuyup yatsa ol gece şabâha kadar komşuları dağı muhâfaza olunur. Câbir bin ‘Abdullâh *radıyallâhu ‘anh* rivâyet eyledi ki, Hâzret-i (s. 14) Resûl *‘aleyhi’s-selâm* buyurdu ki: “Âdem oğlanı döşegine girdiği vakit aña bir melek ile bir şeytân gelip melek der ki: “Sözünü hayr eyle, hatm-ı kelâm eyle. Eger melek sözünü tutup Allah’ı zikredip yatarsa ol gece şeytân şerrinden emin olur. Eger şeytân sözünü tutarsa ne‘üzubillâh anıñ ‘aksi olur. İmdi gafletle uyumayıp gafletle uyanmaya, herkes ne ile yatarsa öyle uyanır. Ne vechile dirilerse ol vechile ölür. Ne şüretle ölürse ol şüretle haşır olur.”

Hükemânîñ Kavli Üzere Uyğunıñ İ‘tidâli	
Sâ‘at	
12	Yedi yaşından on dört yaşına kadar
10	On dört yaşından yigirmiye kadar
08	Yigirmiden otuz beş yaşına kadar
06	Otuz beş yaşından nihâyete kadar

Fağat hâmile ve za‘ife kadınlar ile yedi yaşına kadar olan şabîler ziyâdece uyumaları lâzımdır.

Temmetü’l-kitâb

Hamdilillâh tab‘ olundu bi’t-tamâm
Bu risâlem ola mağbûl-i enâm

Uyğunıñ envâ‘ını ta‘rif eder
Kıl nazar her rûz [u] şeb bâ-ihtirâm

KAYNAKÇA

- ALTUN, Mustafa (2011). *Hâb-nâme-i Veysi*, İstanbul: MVT Yayınları.
ARSLAN, Mehmet-Aksoyak, İsmail (1994). *Haşmet Külliyyâtı*, Sivas: Dilek Matbaası.
ARSLAN, Mehmet (2010). *Tayyar-zâde Atâ, Osmanlı Saray Tarihi-Târîh-i Enderûn*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
ARSLAN, Mehmet (2015). “Pertev, İbrahim Edhem Pertev Paşa Erzurumlu”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkdebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7008>. (erişim tarihi: 20.03.2016).
ÇAĞRICI, Mustafa (2012). “Uyku”, *DİA*, C. 42, İstanbul: TDV Yayınları.
DEVELLİOĞLU, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
KÖÇ, Ahmet (2013). *Enderunlu Abdüllatif, Âyîne-i Derûn*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
ÖZCAN, Abdülkadir (2010). “eş-Şekâ’iku’n-Nu‘mâniyye”, *DİA*, C. 38, İstanbul: TDV Yayınları.
ÖZGÜL, Metin Kayahan (1989). *Türk Edebiyatında Siyâsî Rüyalar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
Şemseddîn Sâmî (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
YILDIRIM, İsmail (2015). “Fındıklılı İsmet Efendi’nin Tekmiletü’ş-Şakâ’ik Fî Hakk-ı Ehli’l-Hakâ’ik’i Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s. 18-19.
ZAVOTÇU, Gencyay (2007). *Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu‘âdi’nin Hâbiyye Risâlesi*, Kocaeli: Hazret-i Pîr Şeyh Şa‘bân-ı Velî Vakfı Yayınları.

¹⁹ “Allah’ım! Nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim. İşimi sana havale ettim. Sırtımı sana hem korkarak, hem de ümid ederek dayadım. Zaten sende başka sığınak, senden başka dayanak da yoktur. Kurtarış ve himaye ancak sendendir, sana mahsustur. Allah’ım indirdiğin kitabına, gönderdiğin Peygamberine iman ettim. Bu hâl ve iman ile uykuya yatıyorum.”

²⁰ “Allah’ım! Senin adınla yanımı yatağıma koydum, günahımı bağışla.”